

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Biologie
Studijní obor: Ekologická a evoluční biologie

Daniel Pokorný

Evoluce věna
Evolution of Dowry

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce/Školitel: Mgr. Aleš A. Kuběna

Praha, 2011

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval za pomoc, odborné rady, náměty k přemýšlení a spoustu věnovaného času školiteli Mgr. Aleši A. Kuběnovi.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval/a samostatně a že jsem uvedl/a všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 9. srpna 2011

Podpis

Abstrakt

Analýza svatebních trhů se je prozatím prováděna hlavně z pohledu ekonomie (Tertilt 2002, 2005, Botticini and Siow 2003). Mnohem méně prací si však této problematiky všímá z biologického hlediska. Jak různé formy svatebních transakcí ovlivňují podobu společností je zatím stále nepříliš známé. Přitom význam není vůbec zanedbatelný. Jejich pochopení může totiž pomoci alespoň částečně odpovědět na problémy, s nimiž se dnešní společnosti potýkají.

klíčová slova: věno, cena nevěsty, svatební transakce, sociální struktura

Abstract

The topic of marriage markets is solved mainly by economics scientists so far (Tertilt 2002, 2005, Botticini and Siow 2003). Much less attention about this issue is paid by biologists. It is still unclear how variant types of marriage transactions influence the shape of societies. However, the importance is not negligible. Understanding of these questions may help us at least partly answer to some of the problems current societies face to.

keywords: dowry, brideprice, marriage transactions, social structure

1. Úvod.....	5
2. Samičí formy intrasexuální kompetice.....	6
2.1. Přímá kompetice.....	6
2.2. Nepřímá kompetice	7
3. Batemanovy principy	8
4. Formy svatebního trhu	10
4.1. Věno	10
4.1.1. Populační důsledky užívání věna	11
4.1.2. Mizení věna	11
4.1.3. Hypergamie	12
4.2. Bridewealth (Cena nevěsty)	13
4.2.1. Populační důsledky užívání Bridewealth	14
4.2.2. Socioekonomické faktory ovlivňující Bridewealth.....	14
4.2.3. Geografické faktory ovlivňující Bridewealth.....	15
5. Svatební trh jako forma rodičovské kontroly	16
5.1. Brideprice	16
5.2. Brideservice.....	17
6. Evoluční souvislosti svatebních transakcí.....	18
7. Interakce při námluvách	20
7.1. Slow a fast strategie.....	21
7.2. Kooperace a alternativní strategie při námluvách	23
7.2.1. Nereciproční altruismus	23
7.2.2. Kompetitivní altruismus	24
8. Dobrovolné nebo dohodnuté svatby?	25
8.1. Stabilita svazku	26
9. Seznam literatury	29

Seznam boxů

Box 1 Batemanovy principy.....	8
Box 2 Polygynie, monogamie, sociálně vnucená monogamie.....	9
Box 3 Věno.....	10
Box 4 Fisherův zákon poměru pohlaví	12
Box 5 Bridewealth (Cena nevěsty).....	13
Box 6 Trivers-Willardova hypotéza	18

1. Úvod

Ve většině lidských společností rodiče neposkytují svobodu svým potomkům při výběru sexuálního partnera (Borgerhoff and Rauch 2009). Kontrolují je skrze jimi dohodnutá manželství. Tato skutečnost je ovšem poněkud zastřena tím, že většina obyvatel planety žije v postindustriálních společnostech, kde je kontrola rodiči omezená.

Znamená to, že v určitých kontextech má smysl lidské reprodukční chování analyzovat s vědomím toho, že sexuálního partnera nemusí vždy vybírat samotný jedinec, jako je tomu u ostatních živočišných druhů. Ti co rozhodují mohou mít (a zpravidla mají) jiné zájmy než ti, o kterých je rozhodováno, z čehož mohou vyplynout konflikty zjevné či skryté.

Výběr sexuálních partnerů je poměrně intenzivně zkoumán; povětšinou právě pouze z perspektivy přímo zúčastněných jedinců. Pohlavní výběr z pohledu rodičů či jiných blízkých příbuzných byl zkoumán tradičně jako obor spadající do etnografie či antropologie. Až v posledních letech se objevují výzkumy, které berou v potaz větší komplexitu sociálních uspořádání.

Mimopárové vlivy jsou patrně důvodem existence praktik, které by při pohlavním výběru člověka probíhající pouze mezi potenciálními manželi nevznikly. Jsou-li podmínky v populaci takové, že vyhrocují soutěž o muže, přičemž rozhodující slovo nemá nastávající nevěsta, ale její příbuzní, lze vysvětlit i vznik takových forem kompetice jako je klitoridektomie či infibulace (Botticini and Siow 2003).

Subtilnější formou kompetice představuje převádění majetku mezi zúčastněnými stranami. Je-li majetek převáděn ze strany ženicha ve prospěch strany nevěsty, hovoříme o platbě za nevěstu (*bridewealth*); v opačném případě jde o věno (*dowry*). Známým příkladem země, kde se věno vyskytuje, je Indie. Naopak platba za nevěstu je častá v subsaharské Africe (Tertilt 2002). To dává vyvstat otázkám, proč v některých společnostech je vypláceno věno, zatímco jinde je obvyklá platba za nevěstu. V této bakalářské práci se budu věnovat faktorům, které povahu svatebních transakcí ovlivňují, jaké jsou souvislosti mezi sociální strukturou a situací na „svatebním trhu“ a jaké důsledky pro společnost konkrétní systém přináší.

2. Samičí formy intrasexuální kompetice

Značné samičí investice do každého potomka znamenají, že samice jsou vybíravější; jejich cílem je atraktivní samec vysokého sociálního postavení, jehož je radno vlastní cudností a sexuální zdrženlivostí zbavit nejistoty paternity. V posledních letech však výzkumy situaci poněkud komplikují. Podobně jako samice primátů, ženy jsou velmi kompetitivní. Za určitých podmínek věrné, jindy agresivní vůči ostatním ženám či manipulující pravděpodobností otěhotnění (Baker and Bellis 1993). Jen těžko jednou cestou zajistí kvalitní péči i geny svým potomkům.

2.1. Přímá kompetice

Ženy se čas od času uchylují k násilí vůči jiným ženám. Častým motivem je souboj o přízeň muže. Jsou-li investice do potomků ze strany mužů nízké, žena očekává spoustu pokusů jiných žen přesvědčit jejího muže ke krátkodobému románku (Gaulin and Boster 1990). Vysoký počet neomezovaných soupeřek spíše než pouhý nedostatek mužů je důvodem častého výskytu agrese mezi ženami ve společnosti s nízkými otcovskými investicemi. Sváry a boj za dobrou reputaci mezi adolescentkami mohou být způsobeny jejich vysokými očekáváními budoucích investic od otce. Mezi vysokoškolskými studenty v USA muži nejčastěji zkouší lhát ženám ohledně míry jejich závazku ve snaze ukázat falešný zájem o začátek vztahu, snaží se vypadat přátelštěji a slušněji než jací skutečně jsou či zdůrazňují svou schopnost zajistit zdroje (Borherhoff and Rauch 2009). Ženy postupně ztrácí iluze, mají zkušenosti s vysokým počtem partnerů, kterými manipulují (Cashdan 1996). Časté střídání partnerů má mimo jiné podstatné důsledky v šíření pohlavních nemocí.

Ženské „podvodné“ strategie souvisí s fyzickým vzhledem. Snaží se vypadat vyšší, hubenější a s celkově lepší postavou. Ženy očekávají, že muži budou lhát o svých finančních možnostech (přehánění o současném bohatství, současné či budoucí pozici), zatímco muži předpokládají, že ženy lžou o svých finančních vyhlídkách. Rozdíly v očekávání podvádění u znaků jako výška, váha či fyzická zdatnost nebyly mezi pohlavími prokázány (Borherhoff and Rauch 2009).

Jiný výzkum zjistil, že dívky navazují krátkodobé sexuální vztahy tím méně, čím vyšší je rodičovská investice do potomků (Cashdan 1996). Vysoká očekávání rodičovských investic se vyskytnou za těchto okolností:

1. V populaci je více mužů než žen.
2. Ženská sexuální volnost je omezována, takže přístup k sexuální partnerce je podmíněn investicí.
3. Muž je schopen zajistit dostatek zdrojů a hraje klíčovou roli pro přežití potomka.

Je-li v populaci více žen, zvyšuje se jejich kompetice o muže a ti poté investují méně. Ve společnosti Hiwi nedostatek žen v mladé věkové kohortě umožnil vzniknout monogamii, ačkoli v ní mužské investice měly poměrně nízkou návratnost. Naopak větší počet žen v mladší věkové kohortě jihoamerického kmene Ache upřednostňoval muže, kteří zvolili strategii mizivých investic (Cashdan 1996).

Matrilinéární a matrilokální společnosti, které jsou typické těsnými vztahy mezi ženskými pokrevními příbuznými a nezávislostí žen na mužích, jsou známy nízkou mírou věrnosti mezi manželi. Podobný případ ekonomické nezávislosti žen je ve Švédsku, kde existuje silná sociální podpora státu. Téměř žádná Švédka před svatbou není panna a význam ženské věrnosti pro muže je jeden z nejnižších na světě (Cashdan 1996).

2.2. Nepřímá kompetice

Ženy inzerují vlastnosti, které mají pro muže evoluční význam. Mezi silné indikátory plodnosti patří mladistvý vzhled. Na celém světě dávají muži přednost ženám, které jsou mladší než oni sami. Juvenilní znaky v obličeji jsou považovány za atraktivní. Používáním kosmetiky zajišťující tyto vlastnosti ženy umně využívají adaptivní mužské preference (Cashdan 1996).

Inzerce kvalit reprodukčně významných je i klitoriktodemie a infibulace, jejímž úkolem je zajistit celý reprodukční potenciál ženy pro manžela (Botticini and Siow 2003).

Méně krutou formou nepřímé kompetice žen při hledání partnerů je užívání věna. Jsou-li zdroje drženy muži nerovnoměrně, ženy tuto distribuci sledují, čímž se utváří polygynní společnost. Je-li polygynie zakázána, ve společnosti s vnucenou monogamií, se vytváří podmínky, za kterých se může věno objevit (Gaulin and Boster 1990).

BOX 1 Batemanovy principy

Angus J. Bateman při pokusech s drosophilami zjistil, že počet mlád'at jednoho samce vzrůstá s počtem samic, se kterými se pářil. Později vědci formulovali tři principy.

Samci vykazují větší rozptyl v počtu potomků než samice.

Samci také vykazují větší rozptyl v počtu sexuálních partnerů než samice.

Mezi samci je těsnější souvislost mezi počtem pohlavních partnerek a počtem vlastních mlád'at (Brown et al. 2009).

3. Batemanovy principy

Větší rozptyl mají samci i co se týká poskytování péče potomkům či manželce. V přírodě existují případy, kdy samec poskytuje spermie; případy, kdy do péče o své potomky investuje mnoho zdrojů, i případy, kdy investuje většinu svých zdrojů výměnou za chabou pravděpodobnost, že alespoň některé z mlád'at, o která se stará, jsou jeho vlastní (Hrdy 1987). Z Batemanových principů tedy vyplývá, že samci a samice maximalizují fitness nutně odlišnými způsoby.

To znamená, že nejúspěšnější samec má více potomků než nejúspěšnější samice a nejméně úspěšný samec má méně potomků než nejméně úspěšná samice. Objeví-li se takováto situace, rodiče na to reagují a nastaví odpovídajícím způsobem péči potomkům, což jim má zaručit nejvyšší možný počet vnoučat (Brown et al. 2009).

Samice nemusí zvolit strategii co nejdůkladnějšího výběru partnera a minimálního počtu kopulací. Za jistých okolností zvyšuje samice své zisky s rostoucím počtem sexuálních partnerů. Důvodem může být větší jistota, že došlo k oplodnění či snížení hrozby infanticidy nejistotou paternity či získání zdrojů od více samců. Naopak samci jsou vybíraví, jestliže náklady na námluvy a rodičovskou péči jsou vysoké. Nicméně proměnné jako vybíravost a síla kompetice jsou ovlivněny i dalšími faktory a nezdá se, že jednoduché modely strategií mužů a žen lze použít na univerzálně na všechny lidské populace (Brown et al. 2009).

Samice jsou vybíravé, je-li v populaci více samců, slabá otcovská péče, která zvyšuje reprodukční náklady samice a vysoká variabilita v kvalitě samců. Samci jsou vybíraví v populaci s převahou samic, značnou otcovskou péčí a velkou variabilitou kvality samic. Obě pohlaví budou vybíravá, pokud se je velká pravděpodobnost jejich setkání, reprodukční náklady obou pohlaví jsou vysoké a příliš se neliší a variabilita v kvalitě samců i samic je

obdobná. Žádné pohlaví nebude vybíravé, je-li pravděpodobnost setkání nízká a populace málo početná (Brown et al. 2009).

V souladu s předchozími předpoklady je fakt, že v západní civilizaci mají muži větší pravděpodobnost, že se znovu ožení, než že se ženy znovu vdají, což je zřejmě ovlivněno delší dobou reprodukčního období mužů v poměru k délce trvání svazku. Ačkoliv je nejvíce společností polygynních (83 %), jsou omezeny na malé, preindustriální komunity. Většina obyvatel planety tak žije v monogamních společnostech, což hovoří pro podobnou variabilitu v počtu sexuálních partnerů (Botticini and Siow 2003). Navíc do problému promlouvá mnoho dalších faktorů, jako je například incidence sexuálně přenosných nemocí či sociální nepřipustnost vyššího počtu sexuálních partnerů nebo jeho změna (Gangestad and Buss 1993).

BOX 2 Polygynie, monogamie, sociálně vnucená monogamie

Jsou-li mezi muži velké rozdíly v přístupu ke zdrojům, pak se společnost výrazně sociálně stratifikuje. Tuto nerovnoměrnou distribuci zdrojů, pokud mohou, ženy sledují a vybírají si muže, podle jeho zajištění (Tertilt 2005). V ideálním modelu si žena vybere nejbohatšího, další žena druhého v pořadí a tak dále. V jednu chvíli se vyplatí ženě sdílet bohatství nejbohatšího muže s jeho současnou manželkou spíše než být jedinou manželkou muže chudého. Vzniká polygynie typu resource-defence.

Pokud je distribuce zdrojů rovnoměrná, žádný z mužů nepředstavuje pro ženy zvláštní výhodu. Potom rozdělení žen bude také rovnoměrné, vzniká monogamie.

Je-li distribuce zdrojů nerovnoměrná a přitom polygynie je zakázána, vzniká takzvaně sociálně vnucená monogamie „*socially imposed monogamy*“. V této situaci se ženám extrémně vyplatí kompetovat o nejlépe zajištěné muže, jelikož všechny jejich zdroje budou směřovány k jejich potomkům (Alexander 1975).

Společnosti se sociálně vnucenou monogamií představují prostředí, kde lze očekávat vznik instituce věna. V těchto společnostech rozdíly mezi bohatstvím mužů nejsou „kopírovány“ adekvátním počtem manželek, jako je tomu v polygynních společnostech. Proto žena, která se provdá za takto bohatého muže, získá pro své děti celé jeho bohatství, čímž zvýší svůj reprodukční úspěch. Tím pádem se věno stává formou kompetice o bohaté potenciální partnery (Gaulin and Boster 1990).

4. Formy svatebního trhu

Ve společnostech, které jsou charakterizovány významnou účastí žen v zemědělských pracích, vysokou reprodukční a ekonomickou samostatností žen a vysokým výskytem polygynních manželství, se vyvinula forma svatebního trhu, při kterém se v nejrůznějších formách platí za nevěstu. Naopak společnosti, kde se užívá věna, vykazují spíše opaky – vysokou míru závislosti žen a dětí na ekonomické podpoře manžela, řídkým výskytem polygynních manželství (Boserup 1970). Těsnou korelaci mezi výskytem polygynie a platbou za nevěstu prokazují i jiní autoři (Tertilt 2005).

BOX 3 Věno

O věno se hovoří tehdy, když žena či její příbuzní odevzdává určité statky, čímž garantuje budoucí zajištění své i svých dětí v podmínkách, kdy její vlastní přínos do rodinných příjmů je relativně malý (Gaulin and Boster 1990). Věno je tedy reprodukční taktika používána potenciálními nevěstami a jejich příbuznými k získání bohatých ženichů.

4.1. Věno

Podle údajů v Etnographic Atlas R. P. Murdocka se věno vyskytuje u 32 společností, z nichž jen pět je polygynních. Ve společnostech, kde se ženy výrazně podílí na zemědělské práci, se objevuje věno ve dvou případech. Ve společnostech, kde se ženy této činnosti zabývají méně, věno existuje ve 29 případech (Boserup 1970). Podle výzkumu užívajícího data z výše zmíněného atlasu plyne, že věno je podstatně (50 krát) častější ve společnostech stratifikovaných a nepolygynních než kdekoli jinde (Gaulin and Boster 1990). Lze očekávat, že nejčastější směr platby bude ze střední třídy do elitní, kde je soustředěno největší bohatství. Celkově je věno mnohem méně častější než platba za nevěstu (Tertilt 2005).

Pokud rodiče nuceni nejsou, neměli by přidělit věno, ale spíše odkázat více vlastního majetku prostřednictvím dědictví. Ovšem pokud by vdané dcery sdílely tento majetek, jejich bratrům by nepatřil celý zisk z jejich práce o rozšíření rodinného bohatství, a tudíž by nebyli motivováni k plnému úsilí (Boserup 1970). Proto rodiče používají jak věno, tak podíl na dědictví, aby oslabili parazitování mezi sourozenci. Z hlediska dcer je také výhodnější získat věno, jelikož v patrilokálních společnostech by jenom s obtížemi získávaly podíl z dědictví majetku rodičů (Botticini and Siow 2003).

Otázkou zůstává, proč se věno nevyskytuje ve společnostech, kde se pro něj vytváří příhodné podmínky. Důvodem mohou být jiné formy kompetice mezi ženami, například vyvinutý módní průmysl (Gaulin and Boster 1990). Je možné, že věno se objevuje jen ve společnostech, kde jsou právě jiné formy kompetice mezi ženami omezené až vyloučené. Ve společnostech, kde ženy nemohou pracovat a sňatky jsou domlouvány rodinami bez ohledu na názor a zájem svatebčanů (Gaulin and Boster 1990), (Apostolou 2008).

Vyjednávají-li se o výši svatebních transakcí, každá strana se snaží maximalizovat zisky, ať už materiální či sociální (Tertilt 2002). Pokud vstupuje muž do manželství, které je výhodné pro jeho rodinu, očekává se vyšší platba za nevěstu či menší věno. Je-li sňatek výhodnější pro stranu nevěsty, je platba za nevěstu nižší, případně věno větší. Tento zjednodušený model je však komplikován mnohými dalšími faktory.

Model věna jako kompetice žen o muže tvrdí, že posun svatebních transakcí odráží změny v kompetici o manželské partnery. Vzácnost věna je dána tím, že silnější intrasexuální kompetice je mezi muži, zatímco kompetice o manžele je proti tomu méně častá a slabá (Tertilt 2002). Opačný názor na sílu kompetice o muže se vyskytuje v jiných výzkumech (Hrdy 1987), (Gaulin and Boster 1990).

Fenomén věna je geograficky omezen na oblast Středozemního moře a západní Asii (Boserup 1970). Vyjma izolovaných komunit, se věno nevyskytovalo v koloniální Americe, Austrálii, stejně jako v současné Africe, kde převažuje mezigenerační transfer majetku prostřednictvím podílu na dědictví (Botticini and Siow 2003).

4.1.1. Populační důsledky užívání věna

Mít jednu dceru je pro otce velmi drahé. Nutnost zajistit věno dceři a přitom nemít zisky ze svatby syna znamená, že děti nejsou „výhodnou investicí“ v monogamních společnostech. Proto je fertilita nižší a zvyšuje investice do jednotlivce (Tertilt 2005).

Jak již bylo zmíněno, věno se vyskytuje ve společnostech monogamních a stratifikovaných. Další důležitou proměnou je patrilokalita či matrilokalita společnosti. Věno je pak záležitostí patrilokálních společností (Gaulin and Boster 1990).

4.1.2. Mizení věna

(Nazzari 1991) analyzuje situaci v Brazílii od roku 1600. V tomto období mohli potomci legálně dědit majetek zesnulých rodičů. Pokud dcera již získala věno, mohla se rozhodnout jej vrátit a požadovat podíl na dědictví. V 17. století téměř všechny dcery bohatých rodičů získaly věno, v polovině 18. století 9 % dcer odmítlo věno a v 19. století

odmítlo věno již 75 % dcer. Postupně tak dcery začaly dávat přednost podílu na dědictví před získáním věna. Tento posun byl dán zřejmě tím, že moc otce nad potomky se postupně ztrácela. Zvýšila se migrace, obchodovalo se na delší vzdálenosti, což znemožnilo otcům efektivně kontrolovat potomky. Synové se stali nezávislími na svých otcích a stejně jako dcery požadovali svobodu ve výběru manželského partnera. Tato svoboda tedy byla spjata s úpadkem používání věna (Nazzari 1991).

Naopak stále časté je věno v jižní Asii. Ve druhé polovině 20. století se dokonce rozšířilo do nižších kast, kde dříve nebývalo. Také se zvýšila jeho průměrná hodnota. Důležitý rozdíl je ten, že rodina ženicha požaduje zboží, které nevlastní nevěsta (Botticini and Siow 2003).

4.1.3. Hypergamie

BOX 4 Fischerův zákon poměru pohlaví

Přirozený výběr vede rodiče v panmiktické populaci k totožným investicím do synů a dcer. Jsou-li synové i dcery podobně nákladní, stejné investice povedou k vyrovnanému poměru pohlaví. Pokud se někteří rodiče rozhodnou preferovat jedno pohlaví na úkor druhého, přirozený výběr rychle odmění rodiče produkující druhé, vzácnější pohlaví větším počtem vnoučat. Tedy ti, co se odchýlí od rovnovážného stavu jsou postihováni podprůměrným reprodukčním úspěchem (Hrdy 1987).

Rozdíl v poměru pohlaví je často zmiňován jako odpověď na otázky po příčinách výskytu věna či *bridewealth*. Toto vysvětlení však nevysvětluje problém v celé šíři. Například v mnoha afrických zemích je poměr pohlaví 104:100 ve prospěch žen a přesto se zde platí za nevěstu. V Indii naproti tomu je terciární pohlavní poměr žen vůči mužům 93:100 a vyskytuje se zde ve svatebních transakcích věno (Botticini and Siow 2003).

Jak již bylo zmíněno, ač je v Indii vychýlen terciární poměr pohlaví ve prospěch mužů, země je známa existencí věna. Tento paradox je vysvětlen *hypergamii*. Ta hraje důležitou roli v sociálním uspořádání. V těchto podmínkách smí být žena provdána pouze muži, který zaujímá buď stejnou příčku na společenském žebříčku, anebo vyšší. Tradičně se užívalo *bridewealth* jak mezi muslimy, tak mezi příslušníky jiných náboženství. Věno se používalo jen při královských svatbách. V průběhu 18. a 19. století se stále častěji přistupovalo k užití věna; nejprve v nejvyšších kastách, ve druhé polovině 20. století i mezi rolníky, kde je poměrně časté i v současnosti. Při těsném vztahu mezi formou majetkových

transferů při svatbě a sociálním uspořádání, by byl logický posun od polygynního k monogamnímu uspořádání společnosti (Tertilt 2002).

Pokud však jsou ženy provdávány do vyšší kasty, která je málo početná, poptávka po mužích je vyšší, než je jejich nabídka ve všech kastách s výjimkou kasty nejnižší. Tím se cena manželů ve vyšších kastách zvyšuje, což je spojeno s prosazením věna. Ač je tedy ve společnosti více žen, v určitých jejích vrstvách je nedostatek mužů. Tento jev potvrzují i data, která ukazují častější výskyt věna ve vyšších kastách a platbu za nevěstu v nejnižší kastě (Tertilt 2002).

4.2. Bridewealth (Cena nevěsty)

BOX 5 Bridewealth (Cena nevěsty)

Bridewealth je transfer důležitých zdrojů ve formě zboží či peněz od ženicha nebo jeho příbuzných rodině nevěsty. Existuje několik hypotéz vysvětlujících jeho význam.

- Kompenzace ztráty pracovní síly pro rodinu nevěsty.
- Garance, že s nevěstou bude zacházeno dobře, jelikož manžel riskuje ztrátu vložené investice.
- Poplatek za ženinu plodnost.
- Nástroj starých mužů kontrolovat velké bohatství a mít mladé ženy v moci.

Zdá se, že neexistuje jedno vysvětlení a příčin je více. Na cenu nevěsty by nemělo být nahlíženo výlučně jako na způsob získání bohatství, jelikož je často spojeno s tím, že rodina nevěsty daruje na oplátku dar ve stejné hodnotě (Apostolou 2008).

Ve východní Africe je v polygynních společnostech za první ženo placeno otcem ženicha, další manželky samotným ženichem. V nedávné době však vydělávající synové přispívali i na platbu za první nevěstu. Rodiče nevěsty jsou zodpovědní za vyjednávání a přijetí nabídky za svou dceru (Tertilt 2002).

Data naznačují, že výše platby za nevěstu v zemích východní Afriky v 60. letech, tedy v období získání nezávislosti, klesla. To bylo způsobeno především zvýšením podílu „problémových manželství“ – takových, kdy nevěsta byla těhotná při svatbě, nebo již porodila dítě či již byla provdána za ženu, což se týkalo některých bezdětných žen (Borgerhoff 1995).

Růst populace znamenal více žen v mladší věkové kohortě a vyšší věk mužů vstupujících do manželství způsobený nedostatkem půdy pro hospodaření. Mladé ženy raději zůstávaly doma, než aby se přestěhovaly do manželova domu. Pokud by nebyla zaplácena platba za nevěstu, potýkala by se totiž s nedostatkem ochrany mezi příbuznými manžela. A v případě otěhotnění před počátkem vyjednávání o svatební transakci, je očekávána žádná či velmi malá platba. Tyto ženy pak čelí velikým potížím při hledání manžela (Tertilt 2002).

4.2.1. Populační důsledky užívání *Bridewealth*

Výše platby za nevěstu nezávisí na tom, kolik manželek už potenciální manžel má. Data nepotvrzují tezi, že by se potomci bohatých rodin párovaly asortativně. To může být způsobeno nízkou socioekonomickou diferenciací. Naopak asortativní párování v souvislosti s dosaženým vzděláním je prokazatelné. V této souvislosti vysoká platba za nevěstu mezi nejbohatšími a nejmocnějšími rodinami má nejspíš podpořit těsnou spolupráci a alianci (Tertilt 2005).

Bridewealth je vyplácena nejčastěji otci nevěsty; tedy se jedná o transfer z jedné generace do jiné. Věno většinou zůstává majetkem manželů, zůstává tedy v rámci jedné generace. Tato asymetrie přináší několik zajímavých implikací. Například polygynie vede k většímu věkovému rozdílu manželů. Věkový rozdíl manželů (myšleno mezi manželem a jeho první manželkou) je v zemích s výskytem polygynie více než dvakrát větší než v zemích s monogamií (Tertilt 2005).

Pokud je dovolená polygynie, ekonomicky zajištěný muž má reprodukční výhodu a akumuluje větší množství pracovních sil, čímž dále posiluje svou pozici. Za ženy s vysokým reprodukčním a pracovním potenciálem se obvykle platí vysoká platba za nevěstu, takže jsou k dispozici jen mužům s dostatkem zdrojů. Z tohoto pohledu tak platba za nevěstu vytváří vrstva elitních manželství (Borgerhoff 1995).

4.2.2. Socioekonomické faktory ovlivňující *Bridewealth*

Jiní autoři tvrdí, že platba za nevěstu je spojená s relativní socioekonomickou rovností a dostatkem půdy, což tvoří potřebu platby za nedostatkový zdroj: práci ženy a jejich dětí. Naopak věno je kauzálně svázáno s výraznější socioekonomickou diferenciací, která vzniká, je-li půda v nedostatku a je formou dědictví, které ujišťuje, že dcera si zachová či zvýší status svatbou (Schlegel and Elou 1988).

Snižování poptávky po *bridewealth* má značný efekt na systém svatebních transakcí, které mohou být chápány jako kontinuum. Platba se například mění tak, že budoucí manželka

získává od otce manžela malou plochu půdy, což je výhodnější než možnost prodeje půdy pro získání financí k vyplacení nevěsty. Snižování platby za nevěstu může vést až k obrácení směru platby. Existují případy, kdy otec nevěsty platí jejímu budoucímu manželovi, ačkoli je jeho dcera vzdělaná (Borgerhoff 1995). Vlastně tak vyplácí věno ve snaze zajistit dceři atraktivního ženicha. Celou situaci ještě více zatemňuje fakt, že zúčastněné strany nemají dostatek kvalitních informací a připočítáme-li náklady spojené s vyjednáváním.

Platby za nevěstu od synů z bohatých rodin nebyly vyšší než platby od chudších rodin. Příjemci těchto plateb totiž nechtějí ženichovu rodinu od sňatku odradit, mají z mocných rodin strach a navíc se jim vyplatí mít bohaté příbuzné. Naopak příliš mnoho od chudého ženicha nežádají proto, že nechtějí ochudit domácnost, do které se jejich dcera provdá. Rodiče se tedy snaží přilákat atraktivního ženicha i nízkou platbou za nevěstu. Jinými slovy bohatí rodiče za dceru požadují nižší částky, zatímco chudí rodiče se snaží vyjednáváním co nejvíce zvýšit příjem, který za ženu obdrží (Borgerhoff 1995).

Cena žen, jimž se dostalo sekundárního vzdělání strmě stoupá. Jedno vysvětlení je to, že rodina nevěsty chce získat zpět investice, které do vzdělání dcery vložila. Pravděpodobně správnější vysvětlení bude prospěch plynoucí rodině manžela v případě, že vzdělaná žena získá dobře placené zaměstnání (Borgerhoff 1987).

Tato zjištění napovídají, že transakce na svatebním trhu nejsou příliš konzervativní a velmi pružně reagují na změny podmínek prostředí, ve kterém se společnost zrovna nachází. Aktuální situace tedy hraje větší roli než tradice z dávnější evoluční minulosti (Borgerhoff 1995).

4.2.3. Geografické faktory ovlivňující Bridewealth

(Apostolou 2008) vysvětluje pozitivní korelaci mezi geografickou vzdáleností rodiny nevěsty a ženicha a objemem *bridewealth* tím, že více informací o budoucím ženichovi rodiče nevěsty mohou získat, když žije blízko nich. Pak není potřeba již jednou zjištěné kvality prověřovat znovu. Alternativní vysvětlení nabízí jiný výzkum (Borgerhoff 1995). Autorka zjistila, že pokud je vzdálenost mezi místem, kam se nevěsta provdá a její rodinou menší, roste pravděpodobnost, že mezi svými příbuznými bude trávit více času, případně pomáhat s obživou a tím méně tedy pracovat pro rodinu ženicha.

5. Svatební trh jako forma rodičovské kontroly

(Apostolou 2008) navrhuje model, ve kterém rodičovská kontrola nad výběrem sexuálního partnera svého potomka je výsledkem jejich různých zájmů, přičemž rodiče jsou schopni svou vůli vnutit potomkům. Podle autora je žena vzácnější zdroj, o který muži kompetují, takže častěji jsou kontrolovány právě ženy. Rodiče stojí před složitým problémem, jak vybrat mezi muži ty, které mají požadované kvality. Tyto kvality nejsou na první pohled zřejmé. Navíc ti, kterým chybí, mají silný důvod podvádět. Rodiče preferují ženichy bohaté a vzdělané. Na druhou stranu právě od nich jim postačuje menší obnos peněz (Borgerhoff 1995). Důležitý je i fakt, že v některých kulturách je povinností ženicha postarat se o rodiče manželky až do jejich smrti (Apostolou 2008).

5.1. Brideprice

Rodiče tím, že od ženicha požadují určitou sumu zdrojů, testují jeho schopnosti tyto zdroje získat. To se zdá být primární funkcí platby za nevěstu. Tak lze říci, že požadování určitého poplatku za dceru rodiči má sloužit jako čestná signalizace schopností ženicha, které není možné zjistit jiným způsobem (Apostolou 2008). Nutno podotknout, že za první manželku zpravidla neplatí ženich, ale jeho otec či rodina (Borgerhoff 1995).

Výhoda této formy manželské platby je její flexibilita. Vyskytnou-li se jakékoliv situace, které ovlivňují reprodukční úspěch – například násilné chování manžela, je možné, že manželka se vrátí ke své rodině a manžel ztratí vložené zdroje. Nebo je-li manželství dlouho bezdětné, zpravidla manžel požaduje vrácení *brideprice* a manželství je posléze ukončeno. Výhody tak plynou oběma zúčastněným stranám podle konkrétních okolností (Bean and Smith 1978).

Faktory, které existenci *brideprice* usnadňují jsou kontrola potomků rodiči a materiální bohatství společnosti; možnost hromadění majetku. Ve společnostech lovců a sběračů ženich častěji platí za nevěstu vlastní prací, jelikož materiální bohatství se shromažďuje obtížněji (Ohnuki-Tierney 1974). V postindustriálních společnostech se ženy vdávají později a jsou jak fyzicky, tak ekonomicky nezávislé na rodičích. Z tohoto důvodu rodiče nemají přímý vliv na jejich rozhodnutí a snižuje se jejich možnost požadovat jakýkoliv poplatek (Apostolou 2008).

5.2. Brideservice

Není-li možnost za nevěstu zaplatit, zdrojem, který budoucí manžel poskytne je jeho vlastní práce. Vysvětlení významu jsou obdobná jako v případě *brideprice*. Navíc po dobu, kdy pár žije matrilokálně si „vyzkouší“ manželství v podmínkách, kdy je nevěsta před ženichem ještě chráněna a testována manželova ochota kompetovat o nevěstu (Apostolou 2008).

Obvykle po dobu služby není mezi potenciálními manželi možnost sexuálního styku. Ten je možný až po ukončení *brideservice*. V opačném případě by mohlo dojít k těhotenství budoucí manželky, což by snížilo cenu nevěsty, v případě neúspěšného aktuálního *brideservice* (Borgerhoff 1987). Rodiče mohou nastavit podmínky tak, aby přilákali žádaného manžela. Je-li pověst muže výtečná a jeho schopnosti známy, *brideservice* může mít podoby formality či být úplně zrušen (Apostolou 2008).

Nevýhoda *brideservice* oproti *bridewealth* je ta, že se nedá vzít zpět. Jsou-li požadované práce jednou uskutečněny, mnoho se už změnit nedá. (Barnard 1992) udává, že ve společnosti Hiwi tato služba trvá až 10 let, přičemž obvyklá délka je jeden až dva roky. To už je poněkud nepraktické. Nebyly pozorovány případy, kdy službu konal najednou více než jeden ženich. V tom případě by při výběru z více potenciálních ženichů, někteří čekali neúměrně dlouhou dobu. Navíc cena nevěsty by klesala, jak by se krátil její reprodukční věk. Více neúspěšných *brideservice* může znamenat, že dcera již není na svatebním trhu příliš atraktivní pro potenciální ženichy. Navíc se ženy postupem času stávají nezávislejšími na svých rodičích. Může se tedy stát, že si žena vybere ženicha bez ohledu na mínění rodičů (Apostolou 2008).

6. Evoluční souvislosti svatebních transakcí

BOX 6 Trivers-Willardova hypotéza

Pokud podmínky samic varírují od výborných po špatné a odráží se v jejich úspěšnosti vychovat potomky, na konci období rodičovských investic potomci samic z výborných podmínek budou na tom v mnoha ohledech nejlépe. Přetrvávají-li tyto vlastnosti do období jejich pohlavní dospělosti, víc ovlivní úspěch synů než dcer, jelikož synové mají větší rozptyl počtu potomků (viz Box 1). Proto se těmto ženám vyplatí vychovat více synů. Naopak ženy z opačného konce hierarchie vytěží nejvíce tehdy, vychovají-li dceru, která bude mít alespoň nějaké potomky, zatímco její potenciální bratři by potomka neměli žádného (Trivers and Willard 1973).

Model lze aplikovat tam, kde rozptyl počtu potomků samců je větší než u samic, například v polygynních společnostech a když kvalita samic koreluje s následujícím reprodukčním úspěchem jejich potomků. Za těchto podmínek by dobře zajištěné samice měly usměrňovat rodičovské investice do pohlaví, kde budou znamenat největší rozdíl – typicky k synům. Jedni tuto hypotézu potvrzují (Paul and Thommen 1984, Rivers and Crawford 1974, podle Hrdy 1987), jiní ji vyvrací (Clutton-Brock and Albon 1982, podle Hrdy 1987).

Co se týče finančních podmínek svatebních transakcí, v situaci, kdy je povolena polygynie, získávají ženy lepší svatební podmínky, což vyvažuje nevýhodu sdílení manžela. V případě polyandrie lepší podmínky získávají muži (Friedman 1986).

Zůstaneme-li u porovnání ekonomických podmínek, platí, že je-li povolena polygynie a muž má stále jednu ženu, pohorší si, jelikož ji musí nabídnout podmínky lepší než při monogamních svazcích. Ženy, které se za podmínek při monogamii nerozhodli pro svatbu, na změně vydělají, podmínky pro ně se vylepšují. Pokud však neplatí, že o svatbě rozhoduje žena, ale její příbuzní, jsou to oni, kteří ze změněných podmínek profitují (Friedman 1986).

Funguje-li ve společnosti asortativní párování a dojde-li k legalizaci polygynie, není jisté, že pár utvoří nejatraktivnější žena a muž. Ten může dát přednost dvěma méně atraktivním ženám; pro obě může být výhodnější tohoto manžela „sdílet“ než mít pro sebe jednoho méně atraktivního. Výsledek je poměrně zajímavý. Některé ženy z horních společenských příček se mohou dostat do páru s méně atraktivním mužem než předtím. Naopak ženy ze spodních pater, které původně partnera nenašly, mohou nyní partnera alespoň sdílet (Friedman 1986).

Monogamie	Polygynie
A ♂ ————— ♂ 1	A ♂ ————— ♂ 1
B ♂ ————— ♂ 2	B ♂ ————— ♂ 7, ♂ 8
C ♂ ————— ♂ 3	C ♂ ————— ♂ 2
D ♂ ————— ♂ 4	D ♂ ————— ♂ 3
E ♂ ————— ♂ 5	E ♂ ————— ♂ 4
F ♂ ————— ♂ 6	F ♂ ————— ♂ 5
G ♂ ————— ♂ 7	G ♂ ————— ♂ 6
H ♂ ————— ♂ 8	H ♂ ————— ♂ 9
I ♂ ————— ♂ 9	I ♂ ————— ♂ 10
J ♂ ————— ♂ 10	J ♂ ————— ♂ 11

Podle (Friedman 1986), upraveno autorem

Ve vysoce stratifikovaných společnostech si mohou mocní muži dovolit vynucovat sankce proti nevěře a zároveň získat přístup k partnerkám mužů na nízkých patrech společenského žebříčku (Borherhoff and Rauch 2009).

V polygynních společnostech jsou otcové ochotni provdávat dcery v časnějším věku. Pokud totiž otec očekává za dceru příjem a navíc živí další děti, spíše zvolí variantu svatby mladé dcery. Zatímco v zemích západní Evropy jsou vdána jen 2 % žen ve věku 15 až 19 let, v zemích s polygynií okolo 30 % (Tertilt 2005). Zároveň země s výskytem polygynie, vykazují jednu z nejnižších očekávaných délek dožití na světě¹. V tomto světle se také jeví výhodné provdat dceru co nejdříve. Navíc muži preferují mladší manželky, jelikož jsou mnohem submisivnější a podřídí se jejich příkazům (Caldwell and Caldwell 1987). Ženy vdávající se v mladším věku, mají celkově vyšší počet potomků, a tedy populace vykazuje strmější růstovou křivku (Tertilt 2002). Tento fakt opět implikuje několik zajímavých skutečností. V rostoucí populaci totiž lze očekávat například vyšší virulenci patogenů (Flegr 2005). V rostoucí populaci také neplatí, že dvě manželky pro jednoho muže znamenají, že jiný muž zůstane bez ženy. Mladší generace jsou totiž početnější než generace rodičů (Tertilt 2005).

¹ CIA. *Country Comparison to the World* [online]. 2011 [cit. 2011-06-02]. The World Factbook. Dostupné z WWW: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2102.html>>. ISSN 1553-8133.

Ženy ze společnosti Kipsigi z východní Afriky si vybírají muže, jenž vlastní velké pozemky bez ohledu na to, zda již má či nemá manželky. Rozvody nejsou povolené a ženy jsou velmi závislé na mužích, proto si (a jejich rodiče) vybírají muže velmi pečlivě. Další strategie, která má zmírnit cenu polygynie, je sdílení manžela s vlastními sestrami. To je zvláště výhodná strategie v patriarchálních společnostech (Borherhoff and Rauch 2009).

Nelze říci, kdo je v podobných soubojích vítěz; jinak řečeno, kdo je blíže upřednostňovanému optimu v kontrole zdrojů, svatebních nárocích, velikosti rodiny a dalších znacích. Lepší pozice v jednom ohledu neznamena lepší pozici v jiném ohledu. Ženy společnosti Kipsigis prohrávají v kontrole zdrojů, ale značně rozhodují o uzavření sňatku. Ženy společnosti Datone, kde existuje instituce věna, mají díky tomu větší kontrolu nad svými zdroji, ale nerozhodují o svatbách (Borherhoff and Rauch 2009).

7. Interakce při námluvách

Myšlenka *market selection* se zabývá znaky, jako je poskytování potravy či pomoc nepříbuzným jedincům, které by se přirozeným výběrem v nepřítomnosti příležitosti k vytvoření vzájemně prospěšného partnerství nevyvinuly. Nedílnou součástí úvah je parazitování a podvádění ostatních členů populace. Čestný „obchodník“ jen těžko může kontrolovat využívání zdrojů (ve smyslu sociální parazitace), jelikož hraje Vězňovo dilema s více hráči, pro které by bylo výhodné, kdyby zrovna on nesl náklady za kontrolu. Proto přežívání sociálních parazitů závisí na spíše na chování „příjemců“ (Noe 1995).

Některé komodity mohou být snadno ohodnoceny a nemohou být brány zpět nebo změněny, když už byly dány na trh. Například potrava, kterou rostlina nabízí mravencům za ochranu. Obchodník je limitován schopnostmi podvádět, pokud si nemůže dovolit riskovat ztrátu partnera. Nicméně jindy je těžké ubránit se podvodníkovi. Možnost výměny partnera je totiž závislá na jejich dostupnosti a ceně změny. Pokud je příliš vysoká, znamená určitou míru podvádění, kterému se není možné vyhnout (Noe 1995).

Uvažujme situaci, kdy je poměr samců ku samicím 2:1 a každé páření je podmíněno svatebním darem, například potravou. V takové populaci vznikne mezi samci silná selekce na velikost daru. V podmínkách stejného poměru pohlaví 2 samců : 1 samice, ovšem páří-li se samice několikrát a náklady na páření jsou nízké, vyplatí se samici pářit s jakýmkoliv samcem, který nabízí alespoň něco. Potom selekce na velikost daru je slabá. Nezáleží tedy pouze na poměru pohlaví, ale i na vzácnosti reprodukčních příležitostí (Noe 1995).

Příkladem možnosti alternativní strategie je délka namlouvání. Dlouhá doba namluv může dát příjemci čas potřebný k důkladnému zjištění kvalit dostupných partnerů. Krátkodobé namluvy naopak mohou zaručit podvádějícím jedincům úspěch, jelikož pravděpodobnost odhalení podvodu roste s časem namluv. Lze vzít v potaz i smíšenou strategii. Krátkodobý vztah může sloužit ke zjištění kvalit partnera pro dlouhodobý vztah (Borherhoff and Rauch 2009).

7.1. Slow a fast strategie

Krátkodobé sexuální vztahy, nízké rodičovské investice a riskování jsou typické znaky pro *fast-strategie*. Tyto charakteristiky usnadňují či umožňují taktiku sexuálního nátlaku. Nepředvídatelné podmínky, které nepodporují strategie založené na investicích do budoucího rozmnožování, mohou vést jedince s těmito *fast-strategiemi* k většímu počtu sexuálních partnerů. Úspěch této strategie závisí na počtu partnerů, což podporuje riskantní chování při namluvách, které mohou zahrnovat i sexuální nátlak a donucování (Gladden et al 2008).

Patrně související příčinou vzniku tohoto sexuálního chování je situace, kdy jedinec je kompetičně znevýhodněn. Buď v intrasexuální kompetici (například nemá dostatek zdrojů), nebo neúspěchy v interakci s opačným pohlavím. Tomu odpovídají data, že zločinci, kteří se dopustili znásilnění, bývají z nižších socioekonomických vrstev (Gladden et al 2008).

Proximátní vysvětlení otázky, proč se častěji podobné chování vyskytuje u mužů, je fakt, že se u nich vyskytuje méně znaků odpovídající *slow-strategii* ve vyhledávání sexuálních partnerů (Gladden et al 2008). To je v souladu se zjištěním R. Triverse, že se muži častěji než ženy pokouší zvýšit svůj reprodukční úspěch investicemi zaměřenými na získání velkého počtu sexuálních partnerek, nižší otcovskou péčí a větším riskováním (Trivers 1972 podle Gladden et al. 2008). Jakýsi odraz může být spatřen v zastoupení mužů mezi oběťmi automobilových nehod z důvodu většího riskování².

Obě pohlaví používají jak krátkodobé, tak dlouhodobé strategie v závislosti na podmínkách a okolnostech. Mužská touha po krátkém epigamním chování vypovídá o jeho výhodnosti pro muže. Nepřináší ale zisky všem mužům. Někteří muži tuto strategii nevolí jednoduše proto, že ženy ji nepovolují. Příležitost ke krátkému sexuálnímu vztahu je ovlivněna i fenotypem muže; na genetických předpokladech i vlivem prostředí (Gangestad and Simpson 2000).

² *Car Accident* [online]. 2006 [cit. 2011-06-09]. Car Accidents Statistics By Sex: Men and Woman Drivers . Dostupné z WWW: <<http://www.car-accidents.com/pages/car-crash-men-woman.html>>

Nezájem žen o mimopárové vztahy může být oslaben několika faktory. Žena může profitovat extrapárovým vztahem, tím že získá pro své potomky dobré geny. Tento zisk vyvažuje možnost ztráty materiální podpory jejího dlouhodobého partnera. Průměrná ztráta může být velmi malá, je-li nízká pravděpodobnost odhalení nevěry (Gangestad and Simpson 2000). Výsledný trade-off také záleží na velikosti ztráty. Etnografové zjistili, že muži na nízkých pozicích sociální hierarchie tolerují extrapárové kopulace a vychovávají cizí děti, jelikož je to jejich jediná strategie s šancí na vlastní reprodukci. Navíc tyto děti se s větší pravděpodobností dožijí pohlavní dospělosti, jelikož jejich biologický otec jim ve chvílích nouze pomáhá. Mužům se vyplatí ženy v takových podmínkách hlídat jen tehdy, pokud je pravděpodobnost vychovávání cizího dítěte velmi vysoká (Hill and Hurtado 1996).

Ochota samců investovat do rozmnožování (například do intrasexuální kompetice) závisí na poměru odměn za tuto strategii a za alternativní strategii (například rodičovská péče, hlídání partnerky). Úspěch samce ale také závisí na poptávce či strategii samic a na proporci strategií ostatních samců. Samec tak své chování může nastavit podle strategií ostatních samců. Otázkou zůstává, zda se rozhodují podle míry svého úspěchu nebo sledují chování ostatní (Gangestad and Simpson 2000).

Zvolená strategie závisí na operačním poměru pohlaví a dalších ekologických faktorech. Rostoucí počet rodičů vychovávajících děti samostatně v USA v posledních letech může být způsoben zrychlením populačního růstu, a tedy větším počtem žen připadajících na menší počet mužů předchozí generace. Dalšími důvody mohou být snížená vnímaná užitečnost otcovské péče a zvýšená pomoc státu. Pokud se odfiltrují ostatní proměnné, při vyšší dětské úmrtnosti se otcům nevyplatí investovat do kvality potomka, ale spíše do vyššího počtu potomků, což je spojeno i s větším počtem sexuálních partnerek, což roztáčí pozitivní zpětnou vazbu (Gladden et al 2008).

Vliv parazitární zátěže má přes zvýšenou dětskou mortalitu stejný efekt a snižuje křivku zmíněné trade-off. Jedním z hlavních způsobů, jak parazitární zátěž ovlivňuje dynamiku námluv, je zvýšení hodnoty dobrých genů. Parazité zviditelní variabilitu v rezistenci mezi členy populace; pro samici je pak velmi výhodné vybrat si rezistentního samce. Samci schopní nejlépe inzerovat nejlepší kondici, se stanou preferovanějšími a zplodí více extrapárových potomků; vytvoří se faktická polygynie (Gangestad and Simpson 2000). Tak samec zvyšuje zisky, investuje-li do dobré „reklamy“ a do úsilí získávat samice. Samice pak váží ztrátu otcovské péče dlouhodobého partnera proti zisku dobrých genů. Model se

bohužel nezabývá odpovědí parazita, který se specializuje na nejhojnější genotyp (Flegr 2005).

(Campbell et al. 1999) tvrdí, že prevalence parazita a environmentální „bída“ těsně koreluje, takže spojení mezi výskytem parazita a preferencí sexuálního partnera může být způsobeno chudobou. (Gangestad and Buss 1993) zjistili, že prevalence parazita předpovídá preferenci pro fyzickou atraktivitu partnera v různých kulturách, je-li odfiltrován vliv výše průměrného příjmu.

Řada faktorů ovlivňuje zájem samic o mimopárové vztahy: její vlastní atraktivita, vnímaná schopnost zaujmout „nositelů dobrých genů“, odhadované náklady k jeho zaujetí, pravděpodobné poškození reputace, podezření, které může vyvolat u dlouhodobého partnera. Na druhé straně je pak zisk ze získání dobrých genů pro potomky (Gangestad and Simpson 2000).

Kalkulace mužů, kolik investovat do získávání mimopárových vztahů, zahrnují odhadovanou šanci na úspěch, zvýšení fitness přibráním další sexuální partnerky (závisí na podílu mužů, kteří zvolili totožnou strategii), vlivem péče o dítě na jeho šanci přežít či zda případná absence jeho péče bude nahrazena péčí někoho jiného, například rodinou matky (Gangestad and Simpson 2000).

7.2. Kooperace a alternativní strategie při námluvách

7.2.1. Nereciproční altruismus

(Aiello a Kye 2000) navrhli zajímavý model popisující interakce při námluvách a rodičovské péči. Použitím známé hry Vězňovo dilema s tradiční maticí zisků vytvořili model, který definoval podmínky, za kterých samci kooperují, ačkoliv samice tak nečiní. Tuto situaci nazývají *nereciproční altruismus*.

Když je úsilí spojené s vlastní reprodukcí samců mnohem nižší než samic, samci kooperují se samicemi, i když tato spolupráce není opětována. Tedy samec investuje do samice a jejich potomků. Samcům neplyne z kooperace se samicemi žádná výhoda (v modelu se samec nutně nerozmnožuje se samicí, se kterou kooperoval). Z kooperace plyne skupinová výhoda. Jestliže samec kooperuje se samicí, ta rychleji získá dostatek zdrojů k vlastní reprodukci a celá populace rychleji roste. Nicméně se stále každému jednotlivému samci vyplatí podvádět, zvětšovat osobní zisky, zatímco jeho konkurenti kooperují se samicemi – a vzhledem k samicí strategii zrazování – si odnášejí zisky minimální. Ovšem tito samci mohou být samicemi nuceni k nerecipročnímu altruismu (Aiello a Kye 2000).

Další pokusy ukázaly, že rozhodující není absolutní hodnota zdrojů, při kterých se může to které pohlaví rozmnožit, ale jejich poměr. Nereciproční altruismus se objevuje jen tehdy, jsou-li reprodukční náklady samců maximálně 10% oproti samicím. Samci tak obětují vlastní fitness ve prospěch samic a jejich potomků (Aiello a Kye 2000). Když samci takto investují do samic, lze očekávat, že se budou snažit ujistit, že investují do matek vlastních dětí. Ujistění může mít řadu podob a této předpovědi odpovídají i zjištění, že matky a jejich příbuzné přesvědčují o fyzické podobnosti, a tedy i genetické příbuznosti dítěte a partnera (Cashdan 1996).

Výrazná kompetice mezi samci navzájem i mezi samci a samicemi se vyskytuje tehdy, jsou-li samčí reprodukční náklady do 50 % nákladů samic. Jsou-li náklady srovnatelné, v intersexuálních interakcích i v interakcích mezi samci převažuje reciproční altruismus. Dá se očekávat, že intersexuální kompetice bude vysoká tam, kde je vysoká i kompetice mezi samci (Aiello a Kye 2000).

7.2.2. Kompetitivní altruismus

Altruismus může být interpretován jako signál; může být vysvětlen v rámci handicapového principu. Reciprocita zahrnuje výměnu služeb, které jedinec nemůže směřovat sobě, ale které může směřovat ostatním jedincům, například péče o srst u impala (*Aepyceros melampus*) (Hart and Hart 1992) nebo sdílení potravy u upíra obecného (*Desmodus rotundus*) (Wilkinson 1984). Hůře již reciproční altruismus vysvětluje chování, ze kterého profituje skupina, například obrana teritoria u lvů (*Pantera leo*) (Heinsohn and Packer 1995).

Existují podmínky, ve kterých jednoduchý výběr partnerů vede k asortativnímu párování nejvíce altruistických jedinců. Kompetice mezi nestejnými jedinci může být silným důvodem pro kooperaci. (Roberts 1998) tvrdí, že za jistých okolností jedinci mohou soutěžit o to, aby byli altruističtí a aby byli jako altruističtí viděni. Nejde tedy o příjemce altruistického aktu, ale o „(ne)zaujatého vnějšího diváka“. Pokud je reputace důležitější než krátkodobý zisk, altruismus přetrvává díky kompetici: kompetici o zájem jiného altruisty a kompetici o partnera. Ta je podstatná v sociálních skupinách, kde jedinci potřebují informace získané jinak než vlastní zkušeností. Altruismus se nemusí udržovat zisky z altruistického chování, altruista ani nemusí inkasovat zisky jiných altruistických aktů, ale například zvýšením šancí na získání partnera. To vede k principu handicapu.

Jak reciproční, tak kompetitivní altruismus předpokládá korelaci mezi altruistickými skutky „vydanými“ a přijatými, přičemž v kompetitivním altruismu je to vysvětleno

asortativním párováním. Zajímavým rysem kompetitivního altruismu je fakt, že dovede vysvětlit existenci altruismu, i když není reciproční. Zisk altruisty může pocházet z ovlivnění chování příjemce, například přijetí jej jako partnera. Úroveň altruismu pak souvisí s intenzitou kompetice (Roberts 1998).

8. Dobrovolné nebo dohodnuté svatby?

Při svobodně uzavřených manželství se lidé snaží přetavit vztah z krátkodobého na dlouhodobý svazek. To ovšem nezaručuje dlouhodobé pouto. Naproti tomu manželství dohodnutá (většinou rodiči nebo jinými blízkými příbuznými) se jednoduše snaží změnit nejistý budoucí výsledek na bezpečnou dlouhodobou smlouvu založenou na ekonomických, vzdělanostních, sociálních a kulturních faktorech spojených s potenciálním partnerem.

Analýza svatebního trhu založená na aparátu teorie her studuje strategické chování, očekávané chování a vzájemnou závislost mezi hráči.

		Žena	
		svatba	zůstane sama
muž	svatba	10p; 10p	0; 5
	zůstane sám	5; 0	5; 5

p je pravděpodobnost, že manželství bude úspěšné

β je pravděpodobnost, že ke svatbě dojde

Zisk hráče, který se rozhodne pro svatbu je: $E(U_m) = \beta \cdot 10p + (1-\beta) \cdot 0 = \beta \cdot 10p$.

Zisk hráče, který se nerozhodl pro svatbu je $E(U_s) = \beta \cdot 5 + (1 - \beta) \cdot 5 = \beta \cdot 5 + 5 - \beta \cdot 5 = 5$

Je-li $(\beta \cdot 10p) < 5$, vyplatí se zůstat sám, platí-li $(\beta \cdot 10p) = 5$, ani jedna strategie nepřináší větší zisk než alternativní strategie, platí-li $(\beta \cdot 10p) > 5$, vyplatí se zvolit strategii svatby.

U svateb, o kterých nerozhodují rodiče, je těžší dosáhnout vyšší hodnoty β , neboť nalezení vhodného partnera vyžaduje obvykle větší osobní vklad peněz, času, závazků a dalších zdrojů, než je tomu u svateb dohodnutých mezi rodiči. Přenechání tohoto rozhodnutí blízkým příbuzným, obvykle rodičům, má za následek větší význam svatebních transakcí z důvodů odlišných kritérií (Anchalia et al. 2009).

(Anchalia et al. 2009) pro případ Indie tvrdí, že velikost věna ovlivňuje jak pravděpodobnost, že manželství bude úspěšné, tak i pravděpodobnost, že ke svatbě dojde. Systém s institucí věna se vyvinul za podmínek, kdy na ženicha bylo pohlíženo, jako na osobu

generující příjmy, zatímco na nevěstu jako na osobu tyto příjmy spotřebovávají. Z tohoto důvodu nevěsta nemá příliš možností volbu rodičů ovlivnit (Tertilt 2005).

Věno také ovlivňuje hladinu β tím, že kompenzuje případné nedostatky osobnostních charakteristik potenciálních manželů. Na těsnou korelaci mezi výší věna a pravděpodobností uzavření manželství jistým způsobem odkazuje i sdružování lidí vyjadřujících nelibost s existencí věna. Jiným faktorem ovlivňujícím jak β , tak p je možný zisk spojený s uzavřením domluveného manželství. Manžel je v tradičních společnostech s existencí věna obvykle více vydělávající, zatímco manželka se stará o domácnost. Oba dva se tak specializují na různé úkoly, což se oběma zúčastněným vyplatí (Anchalia et al. 2009).

Další zisk plynoucí z uzavření manželství dohodnutého rodiči je vytvoření silného spojení nejen mezi dvěma lidmi, ale mezi dvěma rodinami, což umožňuje širší podporu v mnoha ohledech. Tato výhodnost roste s početní velikostí zúčastněných rodin (Borgerhoff 1995).

Manželství, která nedohodli rodiče mají nižší míru p , tedy vyšší míru nejistoty o dlouhodobém úspěchu svazku, což odráží větší rozvodovost. Naopak, prvotní štěstí je vyšší než u dohodnutých manželství. Zdá se, že muži a ženy (mohou-li rozhodnout) souhlasí s dohodnutými sňatky v tomto trade-off rezignovali na štěstí a dávají přednost větší pravděpodobnosti dlouhodobé jistotě a bezpečí (Anchalia et al. 2009).

8.1. Stabilita svazku

Vysoký příjem muže zvyšuje stabilitu manželství, jelikož je vyšší pravděpodobnost, že získá velmi žádanou ženu, zatímco vyšší příjem žen znamená jejich větší užitečnost (a šanci na další manželství) mimo stávající manželství. Znevýhodněn v těchto vyjednáváních je také ten, který před sebou vidí kratší časový horizont reprodukčního období (Borherhoff and Rauch 2009).

Jiný výzkum vidí situaci odlišně. Ve společnostech, kde největší podíl zdrojů obstarávají muži, nejsou svazky pevné, jelikož zdroje jsou využívány k vyhledávání mimopárových partnerek jako signál jejich kvalit, což koliduje se stabilitou svazků. Pokud přežití potomků nezávisí těsně na rodičovské péči, svazky mohou být nestabilní a samice se soustředí na genetickou kvalitu mužů (Quinlan 2008).

Z pohledu otce je opuštění dětí pravděpodobné v prostředí, kde si péčí o dítě nezvýší vlastní fitness tak, jak by zvýšil jinou strategií, například hledáním další partnerky. Teorie otcovských investic předpovídá, že stále svazky se vyskytují tam, kde z nich plyne větší

užitek pro fitness samců než další páření. Manželské svazky bývají nejstabilnější tam, kde je odpovědnost za získávání zdrojů u obou pohlaví vyrovnaná (Quinlan 2008).

Intenzita samčí kompetice může zvýšit cenu zrušení stávajícího svazku. Pokud je k dispozici relativně méně samic, potom by samci měli bránit současné svazky. Je-li v populaci více samců, vede to tedy k pevnějším svazkům, je-li více samic, lze očekávat méně stabilní svazky. Výzkumy prokázaly, že přijatelnost promiskuity je vyšší v populacích s vyšším poměrem žen. To je spojeno i s vyšším poměrem potomků, kteří jsou vychováváni jedním rodičem. Polygynie v rámci skupin s více samci s vyrovnaným pohlavním poměrem vytváří nedostatek samic ochotných uzavřít svazek, což zvyšuje tlak na hlídání samic, a tedy zvyšuje stabilitu vazeb (Quinlan 2008).

Rozvody jsou běžnější v populacích, kde pouze zástupci jednoho pohlaví zásadně přispívají k produkci domácnosti a kde vyjednávací pozice jsou silně nevyvážené (Quinlan 2008). Nejen relativní výdělků, ale i relativní moc ovlivňuje vyjednávací pozici (Borherhoff and Rauch 2009).

Stupeň polygynie vykazuje zápornou korelaci s mírou rozvodovosti, což může ukazovat na fakt, že muži udržují svazky, je-li nedostatek žen. Tato závislost ale není monotónní. Při extrémně vysoké polygynii přestávají být svazky pevné (Quinlan 2008).

9. Závěr

Souboj pohlaví (Battle of Sexes) se stal v posledních letech relativně známým pojmem v biologii. Stal se dokonce natolik „sexy“, že mu bylo věnováno mnoho prostoru v odborných časopisech i knihách. Tento souboj se však odehrává na více úrovních a jednou z nich jsou i svatební interakce. Dalo by se ovšem říci, že konkrétně tato problematika zatím čeká na detailnější a hlavně ucelenější rozbor z hlediska biologických oborů. Zajímavým faktorem v případě člověka je fakt, že pohlavní výběr není záležitostí jen primárně zainteresovaných, ale různě významnou roli v něm hrají i příbuzní dotyčných osob. To je možná vzácná výjimka mezi živočichy.

Člověk jistě není jediný druh se složitým chováním týkajícího se námluv. V jeho případě je zmiňovaná složitost ještě posílena vyšším počtem interagujících lidí sledujících vlastní zájmy, které mohou být více či méně odlišné nebo podobné. V této práci jsem se pokusil shrnout faktory, které formují podobu svatebních interakcí a jaké důsledky to znamená pro danou sociální strukturu.

Ukazuje se, že stejně jako v jiných oblastech biologie je i tato problematika velice spleťtá a každou nabytou znalostí odhalujeme, jak moc ještě stále nevíme.

10. Seznam literarury

ALEXANDER, R. D. (1975): "The Search for a General Theory of Behavior", *Behavioral Science*, Vol. 20, 77–100

ANCHALIA, N., ACKELAUER, P., KAJMAN U. (2009): "The Game of Arranged Marriages", *Times of India*

APOSTOLOU, M. (2008): "Bridewealth and Brideservice as Instruments of Parental Choices", *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, Vol. 2, 89–102

BAKER, R. R and BELLIS, M.A. (1993): "Human sperm competition: Ejaculate manipulation by females and a function for the female orgasm." *Animal Behavior*, Vol. 46, 887–909.

BARNARD, A. (1992): "Hunters and Herders of Southern Africa." Cambridge: *Cambridge University Press*.

BEAN, L., J. and SMITH, C., R. (1978): "Gabrielino." In R. F. Heizer (Ed.), *Handbook of North American Indians: California* (pp. 538-549). Washington: Smithsonian Institution.

BORGERHOFF, M., M. (1987): "On Cultural and Reproductive Success: Kipsigis Evidence." *American Anthropologist*, Vol. 89, 617–634.

BORGERHOFF M., M. (1990): "Kipsigis women's preferences for wealthy men: evidence for female choice in mammals?" *Behavioral Ecology and Sociobiology*, Vol. 27, 255-264.

BORGERHOFF, M., M. (1995): "Bridewealth and Its Correlates: Quantifying Changes Over Time", *Current Anthropology*, Vol. 36, No. 4, 573–603

BORGERHOFF, M., M., and RAUCH, K., L. (2009): "Sexual Conflict in Humans: Variations and Solutions.", *Evolutionary Antropology*, Vol. 18, 201–214

BOSERUP, E. (1970): "Woman's Role in Economic Development," *St. Martin's Press*

BOTTICINI, M., and SIOW, A. (2003): "Why Dowries?", *The American Economic Review*, Vol. 93, No. 4, 1385-1398

- BROWN, G., R., LALAND N., K., BORGERHOFF, M., M. (2009): "Bateman's principles and human sex roles", *Trends in Ecology & Evolution*, Vol 24, No 6, 297-304
- CALDWELL, J. C., and CALDWELL P. (1987): "The Cultural Context of High Fertility in sub-Saharan Africa," *Population and Development Review*, 13(3), 409–437
- CAMPBELL, L., SIMPSON, J. A. and ORINA, M. (1999): "Sex and mating: Sexual strategies, trade-offs, and strategic pluralism." In: *Evolution of the psyche*, ed. D. Rosen & M. Luebert. Greenwood.
- CASHDAN, E. (1996): "Women´s Mating Strategies," *Evolutionary Antropology*, Vol. 5, 134–143
- FLEGR, J. (2005): "Evoluční biologie," *Academia, Praha*. 559 s
- FRIEDMAN, D. D. (1986): "The Economics of Love and Marriage." *in Price Theory: An Intermediate Text*. South-Western Publishing Company
- GANGESTAD, S., W., and SIMPSON, J., A. (2000): "Trade-offs, the allocation of reproductive effort, and the evolutionary psychology of human mating." *Behavioral and Brain Sciences*, Vol. 23, No. 4, 624–644.
- GANGESTAD, S. W. and BUSS, D. M. (1993): "Pathogen prevalence and human mate preferences." *Ethology and Sociobiology*, Vol. 14, 89–96.
- GAULIN, J., C., S., and BOSTER J., S. (1990): "Dowry as a Female Competition", *American Anthropologist*, Vol. 92, No. 4, 994–1005
- GLADDEN, P., R., SISCO, M., FIGUEREDO, J. A. (2008): "Sexual Coercion and Life-History Strategy," *Evolution and Human Behavior*, Vol. 29, 319–326
- HART, B. L., HART, L. A. (1992): "Reciprocal Allogrooming in Impala, *Aepyceros melampus*." *Animal Behavior*, Vol. 44, 1073–1083
- HEINSOHN, R. and PACKER, C. (1995): "Complex Cooperative Strategies in Group-Territorial African Lions." *Science*, Vol. 269, 1260–1262

- HRDY, S., B. (1987): "Sex-biased parental investment among primates and other mammals: a critical evaluation of the Trivers-Willard hypothesis." In *Child Abuse and Neglect: Biosocial Dimensions*, 97-147
- KEY, C., and AIELLO, L. C. (2000): "A Prisoner's Dilemma Model of the Evolution of Paternal Care," *Folia Primatologica*, Vol. 71, 77-92
- NAZZARI, M., (1991): *Disappearance of the Dowry: Women, Families, and Social Change in Sao Paulo, Brazil (1600-1900)*, Stanford University Press
- NOE, R., (1995): "Biological Markets", *Trends in Ecology & Evolution*, Vol. 10, No. 8, 336-339
- OHNUKI-TIERNEY, E. (1974): "The Ainu of the Northwest Coast of Southern Sakhalin." New York: *Holt, Rinehart and Winston*.
- PAUL, A. THOMMEN, D. (1984): "Timing of birth, female reproductive success and infant sex ratio in semifree-ranging Barbary macaques (*Macaca sylvanus*).", *Folia Primatologica*, Vol. 42, 2-16
- QUINLAN, J., R., (2008): "Human Pair-Bonds: Evolutionary Functions, Ecological Variation, and Adaptive Development", *Evolutionary Anthropology*, Vol. 17, 227-238
- RIVERS, J. P. W., CRAWFORD, M. A. (1974): "Maternal nutrition and the sex ratio at birth." *Nature*, Vol. 252, 297-298.
- ROBERTS, G. (1998): "Competitive Altruism: From Reciprocity to the Handicap Principle." *Proceedings of the Royal Society in London*, Vol. 265, 427-431
- SCHLEGEL, A., and ELOU, R. (1988): "Marriage transactions: Labor, property, and status." *American Anthropologist*, Vol. 90, 291-309
- TERTILT, M. (2005): "Polygyny, Fertility and Savings," *University of Chicago Press*, Vol. 113, No. 6, 1341-1374
- TERTILT, M., (2002): "The Economics of Brideprice and Dowry: A Marriage Market Analysis," *University of Minnesota*.

TRIVERS, R., (1972): "Parental investment and sexual selection." *In B. Campbell (Ed.), Sexual selection and the descent of man:1871–1971*, 136–179

TRIVERS, R., L., WILLARD, D., E. (1973): "Natural selection of parental ability to vary the sex ratio of offspring." *Science*, Vol. 179, 90–92

CIA. *Country Comparison to the World* [online]. 2011 [cit. 2011-06-02]. The World Factbook. Dostupné z WWW: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2102.html>>. ISSN 1553-8133.

Car Accident [online]. 2006 [cit. 2011-06-09]. Car Accidents Statistics By Sex: Men and Woman Drivers . Dostupné z WWW: <http://www.car-accidents.com/pages/car-crash-men-woman.html>